

جوطرافياى شيوەزارى باجةلانى

ناسراو به شيوەزارى شەبەك

جغرافية لهجة باجلان

نەريمان عەبدووللا خوشناو

نريمان عبدالله خوشناو

ملخص البحث

شبه اللهجة الباجلان معروف بالشبه اللهجة الشبك الشبكيون بالاصل هم من قومية الكوردية، و شبه اللهجة الباجلاني ينتمي الى اللهجة (كوران) وهي احد اللهجة الرئيسية في اللغة الكوردية.

هذه الدراسة لهجوية و التاريخية حول اللهجة الباجلاني و كورد الشبك . الدراسة يتكون من المقدمة و فصلين، ففي الفصل الاول نتحدث عن شبه اللهجة الباجلاني ، و يتكون من محورين، في محور الاول نتكلم عن جغرافية شبه اللهجة الباجلاني في مكانته في توزيع اللهجات الكوردية، وفي محور الثاني نتكلم عن اللهجة (كوران) و شبه اللهجة الباجلاني. و الفصل الثاني نتكلم عن الكورد الشبك ، والتي يتكون من ثلاث محاور، ففي محور الاول نتحدث عن اصل مصطلح الشبك ، و محور الثاني نتكلم عن مكان الاقامة الشبك و محور الثالث و الاخير نعرض الاماكن المقدسة لدى الكورد الشبك. وفي نهاية البحث عرضنا النتائج البحث .

دەستتێك

شەبەككێكان لە بنفەرەندا كوردن و بە شيوەزارى باجةلانى سەر بە دياالیکتی (طوران)ن، کە یەکیکە لە دیاالیکتە سەرەکییەکانی زمانی کوردی. شەبەككێكان لە ثانییەکاندا دەژین سنوورەکی لە رۆژهەلاتەقووە لە روبروی (غازر)قووە بۆ قەزای (تەلکێف)ە، کە لە رۆژئاواوەتی، لە زوورووی قەزای شەخانەقووە بۆ شارێ (مووسلا) نەمە خواروویەتی، لە کۆندا بەشێک بوو لە دەزەقە بادیان، بەلام لە ئاش شورشێ (1958/7/14) رۆژێ شۆپنێبێ یەک لێدوا یەکەکانی عێراق ئەم ناوێتیان تەعریب کردوو و لە بادینان دایبیریوو و خراوەتە سەر شارێ مووسلا، واتە ئەو ناوێتیان دەتەقووە کە بە ناوێ کوردستانیەکانی دەقووە هەریمی کوردستان ناسراون.

ئەم لیکۆلینەقووە لیکۆلینەقووەکی میدوویی و دیاالیکتۆلۆجییە لێبارە شيوەزارى باجةلانى و کوردی شەبەك، لیکۆلینەقووە تەقووەی ریبازی وەسفی شیکاری کردوو. لیکۆلینەقووە لە دەستتێک و دوو بەش تیکهاتوو، لە بەشی یەکەمدا باسی شيوەزارى باجةلانى کراوە، کە تێیدا دوو تەقووەی طرۆتەقووە، لە تەقووەی یەکەمدا باسی جوطرافياى شيوەزارى باجةلانى لە نیو دابەشکردنی دیاالیکتەکانی زمانی کوردی کراوە، لە تەقووەی دووەمدا باسی نەخشی جوطرافياى دیاالیکتی طوران و شيوەزارى باجةلانى کراوە. لە بەشی دووەمدا باسی کوردی شەبەك کراوە، کە تێیدا سێ تەقووەی طرۆتەقووە، لە تەقووەی یەکەمدا باسی زاراوەی شەبەك کراوە و لە تەقووەی دووەمدا باسی زێد و شوبنی نیشتهجیوونی شەبەك کراوە و لە تەقووەی سێیەمدا باسی طومنز و ئارمطا ئیروزەکانی شەبەك کراون . لە کۆتاییدا نەتجام و سەرژاوەکان خراونەتەروو .

بەشی یەکەم

1-1: جوطرافىاي شيوەزارى باجەلانى لە نيۆ دابەشکردنى دىيالىكتەكانى زمانى كوردى

دابەشکردنى دىيالىكتەكانى زمانى كوردى لاي شارەزا و ئسئورانى كورد و غەيرە كورد لە كۆنقوۋە تاكو بە ئقمرؤ دەطات، بە ضەندىن شيواز و جوړى جياجياوۋە دابەش كراوۋە، بۇيە ليرەدا هەندى لىقو دابەشکردنانه دەخەينەروو، تا بە هۇيەوۋە ئقوۋە زياتر روونبەقەينەوۋە و بزاني تا ضەند شارەزاين شيوەزارى باجەلانىيان لە نيۆ دابەشکردنى دىيالىكتەكانى زمانى كوردى خستوتەروو :

1- شەرفخانى بەدلىسى لە كئيبى (شەرفنامە) ⁽ⁱ⁾دا، دىيالىكتەكانى زمانى كوردى دەستنيشانكردوۋە، بەقى ئقوۋەى نامادە بە شيوەزارى باجەلانى بكات، ئقەطرصى دىيالىكتى طورانى وەك دىيالىكتيك خستوتەروو :

1- كرماتج

2- لور

3- كەلهور

4- طوران

2- محەمەد مەردۇخى لە كئيبى (ميدووى كورد و كوردستان) ⁽ⁱⁱ⁾دا، دىيالىكتەكانى زمانى كوردى دەستنيشانكردوۋە، بەقى ئقوۋەى نامادە بە شيوەزارى باجەلانى بكات، ئقەطرصى دىيالىكتى طورانى وەك دىيالىكتيك خستوتەروو :

1- كرماتج

2- طوران

3- لور

4- كەلهور

3- محەمەد ئەمىن زەكى لە كئيبى (خلاصە تاريخ الكرد و كردستان من اقدم العصور التاريخية حتى الان) ⁽ⁱⁱⁱ⁾دا، دىيالىكتەكانى زمانى كوردى دەستنيشانكردوۋە، بەقى ئقوۋەى نامادە بە شيوەزارى باجەلانى بكات :

1- كرماتجى روژەلآت

2- كرماتجى روژناوا

3- كرماتجى باشوورى روژناوا

4- شَيْخ محمّدي خالاً لة فترهنتى (خالاً)^(iv) دا، ديالكتكانى زمانى دستنیشانكر دووة، بئبى نغووى نامادة بة شيوه زارى باجەلانى بكات، تەنانەت ديالكتى طورانى وەك شيوه زارىك لة كرمانجى ناوهراسندا خستوتەروو .

1- زازا

2- كرمانجى دەستە ضەت(شماليي): (بوتانى، بادينى، هەكارى، بايەزىدى، شەمدينانى).

3- كرمانجى دەستە راست: (سورانى، بابانى، موكرىانى، نەردەلانى، كەلهورى، طوران).

4- لورى (بەختيارى، لەكى، فەيلى).

5- توفيق وەهبي، ديالكتكانى زمانى كوردى دستنیشانكر دووة، بة شيوه تەك نامادى بة شيوه زارى باجەلانى وەكو شيوه زارىك لەنئيو ديالكتى طوران كردووة.^(v)

1- كرمانجى

أ- كرمانجى زووروو: (بوتانى، ناشيتايى، هەكارى، بادينانى، بايەزىدى).

ب - كرمانجى خواروو: (موكرى، مەهابادى، سورانى، سولەيمانى، سنەيى).

2- لوورى: (بەختيارى، لەكى، فەيلى، كەلهورى، مامەسەنى).

3- طوران: (باجەلانى، كاكەيى، زەنطەنە، هەورامى).

4- زازا.

6- فوئاد حەمە خورشيد لة كئيبى (زمانى كوردى - دابەشبوونى جوطرافياى ديالكتكانى)^(vi) ديالكتكانى زمانى كوردى دستنیشانكر دووة، بة شيوه تەك نامادى بة شيوه زارى باجەلانى وەكو شيوه زارىك لەنئيو ديالكتى طوران كردووة .

1- كرمانجى باكوور: (بايەزىدى، هەكارى، بوتانى، شەمدينانى، بادينانى، ديالكتى روژناوا).

2- كرمانجى ناوهراس: (موكرى، سورانى، نەردەلانى، سلیمانى، طەرميانى).

3- كرمانجى باشوور: (لورى رەسەن، بەختيارى، مامەسەنى، كۆهطلو، لەك، كەلهور).

4- طوران: (طورانى رەسەن، هەورامانى، باجەلانى، زازا).

7- زوبير بيلال لة كئيبى (ميدوى زمانى كوردى)^(vii) دا، ديالكتكانى زمانى كوردى دستنیشانكر دووة، بئبى نغووى نامادة بة شيوه زارى باجەلانى و ديالكتى طوران بكات :

1- كۆمەلى زووروو (كرمانجى)

2- كۆمەلى خواروو (سورانى)

8- جەمال نەبەز لە كئيبى (زمانى يەكپەرتووى كوردى) (viii) دا، دىالىكتەكانى زمانى كوردى دەستىشەنكر دوو، بەبى نەوئى نامادە بە شىوئەزارى باجەلانى بكات، نەطەرضى دىالىكتى طۇرانى وەك دىالىكتىك خستوتەروو :

أ - دوو شىوئە بنضىنەبىيەكە:

1- كرمانجى دووروو: (بوتانى، جزيرەبى، هەكارى، بادىنانى، ناشىتەبى، بايەزىدى).

2- كرمانجى نىوئەراست: (سلىمانى، سنەبى، نەردەلانى، طەرميانى، هەولير، كەركووكى، سۇرانى، موكرى، شارباذيرى، شەدەرى).

ب - دوو شىوئە لاتەنىشەكە:

1- كرمانجى خواروو: (ذىروو): (فەبىلى، كرماشانى، لەكى، كەلهورى، خانەقەنى، لورى).

2- كۆمەلە شىوئە طۇرانى - زازابى (طۇران، زازابى، هەورامانى).

9- عىزەدىن مستەفەرەسولاً لە كئيبەكانى (سەرنجەلە زمانى نەدەبىيە يەكپەرتووى كوردى) (ix) و (بۇ زمان) دا (x)، دىالىكتەكانى زمانى كوردى دەستىشەنكر دوو، بەبى نەوئى نامادە بە شىوئەزارى باجەلانى بكات، نەطەرضى دىالىكتى طۇرانى وەك دىالىكتىك خستوتەروو :

1- لوور.

2- كرمانجى دوور: (بوتانى، هەكارى، بادىنانى، بايەزىدى، ناشىتەبى).

3- طۇران: (هەورامى).

4- كرمانجى خواروو: (سۇرانى، سلىمانى، موكرى، طەرميانى).

10- تاهير سادق لە كئيبى (رىنوس - ضونىتە نووسىنى كوردى) (xi)، دىالىكتەكانى زمانى كوردى دەستىشەنكر دوو، بەبى نەوئى نامادە بە شىوئەزارى باجەلانى بكات، تەنانەت دىالىكتى طۇرانى وەك شىوئەزارىك لەنئىو شىوئەزارەكانى دىالىتى كرمانجى خواروو خستوتەروو :

1- زازا

2- لورى (بەختيارى، لەكى، فەبىلى، رۇذبەيانى).

3- كرمانجى:

أ- كرمانجى سەروو: (بوتانى، بادىنانى، هەكارى، بايەزىدى، شەمدىنانى).

ب - کرمانجی خواریو: (سۆرائی، موکریانی، ئهرده لانی، کلهوری، طۆرائی).

11- کمال فوناد له وتاری (زاراوهکانی زمانی کوردی و زمانی ئهدهبی و نووسینیان) (xii) دا، دیالیکتهکانی زمانی کوردی دهستنیشانکردووه، بهبی ئهوهی ئاماده به شیوهزاری باجه لانی بکات، ئهتقرضی دیالیکتی طۆرائی وک دیالیکتی خستوتتروو :

1- کرمانجی سهروو

2- کرمانجی خواریو

3- کوردی باشوور

4- طۆران و زازا

12- محهمه ئهمین هتورامانی له کتییی (زاری زمانی کوردی له تهرزووی بهراورد) (xiii)، دیالیکتهکانی زمانی کوردی دهستنیشانکردووه، به شیوهیهک ئامادهی به شیوهزاری باجه لانی وکو شیوهزاریک له کرمانجی خواریو دا خستوتتروو، لهتقل ئهوهشدا طۆرائیشی وک شیوهزاریک نهک زاریک له کرمانجی خواریو دا خستوتتروو:

1- شیوهی کرمانجی سهروو یا نووروو (بۆتانی، ههکاری، دیاربتهکری، بادینانی، ماردین، ... هتد).

2- شیوهی کرمانجی ناوهراست: (سۆرائی، موکریانی، سلیمانی، کهرکوکی).

3- شیوهی کرمانجی خواریو: (هتورامان، لوری، باجه لانی، زازای).

13- سادق بههانه دین ئامیدی له کتییی (ریزمانا کوردی کرمانجیا زوری و ذیری یا ههتبهترکری) دا (xiv)، دیالیکتهکانی زمانی کوردی دهستنیشانکردووه، به شیوهیهک ئامادهی به شیوهزاری باجه لانی وکو دیالیکتی و دیالیکتی طۆرائیشی وک دیالیکتی کردووه، بهو واتایهی زازا و باجه لانی و طۆران وک ناوینشانی دیالیکتی خستوتتروو:

1- زاری کرمانجی (کرمانجی زوروو، ناوهراست و رۆدناوا)

2- زاری سۆرائی (کرمانجی خواریو و رۆدههلات)

3- زاری لووری و کلهوری

4- زاری زازا، شتهبهک و هتورامی

14- کامیل حهسهن بهسیر له کتییی (زمانی نهتوایهتی کوردی) دا (xv)، دیالیکتهکانی زمانی کوردی دهستنیشانکردووه، بهبی ئهوهی ئاماده به شیوهزاری باجه لانی و دیالیکتی طۆران بکات:

1- زارەکانی کوردی نووروو (هەزکی، شکاکی، بایەزیدی، هەکاری، جزیری، عەفرینی، دومبلی، بادینی)

2- زارەکانی کوردی ناوئەند (موکریانی، سۆزانی، سلیمانی، شوانی، جافی، سنەیی، طەرۆوسی)

3- زارەکانی کوردی خواری (کرماشانی، کەلهوری، کولیایی ئیرەوئەندی، لەکی، لووری)

وەکو دەرەدەکتۆبێت ئەم دابەشکردنە زۆربەیان لەسەر بنەمایەکی زانستی دانەنراون، هەرۆها لیکۆلەرانی زیاتر لە ناویکیان بۆ دیالیکتەکان بەکار هێناوە و بە تەواوەتی سنووری جوێرایی دیالیکتەکانیان دیاری نەکردووە، بەلام لەتەمەل ئەوەشدا دابەشکردنەکانی توفیق وەهیی و فوئاد حەمە خورشید لە رووی زانستیەتی نزیکن و دەریت ئشتیان ئیبتەستریت، ئەمە لەلایەکی تریشەوە ئەوەی ئیبتەست بێت بە شیوەزاری باجەلانی، ئەوە دەرکی لەم خالاً ئەدا روونیان بکەینەوە:

1- هەندێ لە لیکۆلەرانی بە هیض جوێرێک ئامادەیان بە شیوەزاری باجەلانی نەکردووە .

2- هەندێ لە لیکۆلەرانی شیوەزاری باجەلانییان وەکو دیالیکتی سەر بەخۆ لئەم دیالیکتەکانی تری زمانی کوردی خستۆتەرۆو .

3- هەندیکێ تر لە لیکۆلەرانی باجەلانییان وەکو شیوەزاری لئەم شیوەزارەکانی دیالیکتی طورانی خستۆتەرۆو .

2-1: نەخشەی جوێرایی دیالیکتی طورانی و شیوەزاری باجەلانی

ئەم دیالیکتە طەر لە باشوورییە وەرطین، ئەوە لە باکووری ریطەیی نیوان قەسری شیرین - کرمانشەو دەرست ئیبتەکات، بەرۆ شاخەکانی هەورامان، لە روژناوئاشەو هەر لە سەرزاوەکانی سیراوەئەو بەرۆ خۆرەلآت دایئۆشیو تا کرماشان. ئەم دیالیکتە ئیبتەت لە: (xvi)

1- طورانی رەسەن: کە دانیشتوانی ناوئەکانی (کرند، زەهاو، جوانرۆ) لە کوردستانی ئیران قسەیی ئا دەرکەن، هەرۆها لە کوردستانی عێراق، هەندێ کاکتی داقوق و تیرەیی زەنطەنەیی نزیکی کفری و قادرکەرەم و سیامەنسوری سەر بە ناوئەیی لئیلان قسەیی ئا دەرکەن.

2- هەورامانی: دانیشتوانەکانی شاخەکانی هەورامان و ئاوە و ئلطان دەریتەو، هەرۆامیش دوو بەشن، بەشی لەهونیان لە خۆرناوای ریزە شاخەکانی هەورامان، واتە دەرۆبێتە کوردستانی عێراق، بەشی دووئەیان، هەرۆامانی (تەخت) کە دەرۆبێتە خۆرەلآتی شاخەکانی هەورامان، واتە دەرۆبێتە کوردستانی ئیران.

3- باجەلانی: ئەم شیوەزاری ئەرش و بلاون، هەندیکیان لە باکووری خۆرەلآتی شاری مووسلا نیشتەجین، کە ناوئە کوردستانیەکانی دەرۆیی هەریمی کوردستان دەرۆبێتەو، کە ئیبتان دەرۆتر (شەبەک)، بەشیکیشیان لە زەهاو و لە باکووری لورستان و نزیکی خانەقین و قۆرەنوو و هۆرین و مەیدان .

4- زازا: ئەم لفة دیالیکتە ناوئەکانی دەرۆبێتە کوردستانی باکوور، کە کەرۆتۆتە ناوئەیی نیوان ئەرۆرۆم - موش - خەرئووت و ئەرزانجان دەرۆبێتەو .

3-2: طومنز و نارامطا ئيروزكانيان

شعبة كككان ئوانةى لىسىر مئز هئبى شيعن، رۇدانى جەننى رەمئران و قوربان و مانطى موحررەم بە ھەزاران لى دن و ئياو و كور و كىز، دەئنا زيارەتى مەقامى ئىو ئياو ساكانە. ^{xix}

1- مەقامى ئىمام زەئنا لىعابەدىن: ئىم ئياو ساكانە نازناوى عەلى كورى حوسىنى كورى حەزرىتى عەلىيە (38 - 25) ى موحررەم (95) ى كۇسى، لى مەدىنە سئارەدى خاك كراو، لى ناوايى (عەلى رەش)، كى سەر بە شارۇسكەى (بەرتەلەيە) طومنزىكى جوانيان بۇ دروستكروو، نەو شىمان لىبىر نەصاً لى قەزاي (داقوق) ى سەر بە كەركوكىش طومنزىكى لىو جۇرە ھەر لىدەر زەمانەو بەناوى ئىم زانەو دروستكراو و سالانە بە ھەزاران كەس لى ھەموو شارەكانى ئىراقەو دىنە زيارەتى.

2- مەقامى ئىمام عەلى رەزاي كورى ئىمام مومساي كازم (148 - 203 ك): لى خوراسانى ئىران بەخاك سئىر دراو، بە ئىمام رەزاي خوراسانى ناسراو، لى ناوايى (ئىز خەرائى طەورە) كى سەر بە شارۇسكەى (باشىكە)، طومنزىكى رىكوئىكان بۇ ئامدەكر دوو.

3- مەقامى ئىمام عەباس كورى ئىمامى عەلى: لى سالى (61) ى كۇسى شەھىد كراو و لى شارى كەربەلا لى خوارووى ئىراق بەخاكىان سئاردوو، لى ناوايى (عەباسىيە) ى سەر بە شارۇسكەى باشىكە طومنزىكان بۇ دروستكروو و ئىي دىلەن مەقامى ئىمام عەباس.

4- مەقامى ئىمام حوسىن كورى ئىمام عەلى: (625 - 680) ى زابىنى لىسىر خىلافتە لىتە لى يەزىدى كورى معاوية نىكسور، لى ئىجمالى جەمطىكى ئىر لى خوبناوى كى لى كەربەلا روویدا حوسىن بە دەستى (شمر) كوزرا و (بەزىد) بە خەلفە مایەو، نارامطاكەى لى كەربەلايە، لى ناوايى (خەزەنە تەئە) ى سەر بە شارۇسكەى بەرتەلەيە، طومنزىكى بىكولانەى بۇ كراو .

5- مەقامى ولى بەكتاش: طومنزەكەى بەسىر طردىكەوتە لى نىكە طوندى (ئىز خەرائى طەورە)، سەر بە شارۇسكەى باشىكەيە، ئىمىان لىبەر نەو ى مورىدىان بە دەطمەن ماوئەتەو، بۇيە لىم رۇدطارەدا كەمتر بايەخى ئا دەدەن و دەئنا زيارەتى.

6- طومنز و مەقامى خدرى ئىلىياس: ناوى يەككە لى ئىغەمبەران، بە خدرى زىندە بەناوبانطە، لىسىر دەمى مومسا ئىغەمبەر (د. خ) ذىاو، طومنزەكەى لى ناوئراستى طوندى (كەبەر لووى) دایە، بە زورى دىدە سالەكانى طوندەكە دەئنا زيارەتى لى بەغدايش لىسىر رۇخى دىجلە لى تەئىشە ئردى (شوهەدا) لى طەرەكى كەرخ طومنزىك بە ناوى ئىم زانەو ھەيە.

7- ئىمام فازل: طومنزەكەى لى ئىيو طوندى (فەدىلەيە)، ئىمىان بەزورى سوننە مئز ھەبەكان دەئنا زيارەتى، طومنزەكەى زور كۇنە، وا دەردەكەوت لى لىلەن شەبەككىيەكانەو ھىندە بايەخى ئىندەرا.

8- مەقام و طومنزى قەمبەر عەلى: طومنزەكەى لى طورستانى ناوايى (تەيراو) ى سەر بە شارۇسكەى بەرتەلەيە، بە زورى شىعە مئز ھەبەكان سەردانى دەكەن.

9- مەقامى سولتان ساقى: طومنزەكەى لى ئىيو طوندى (بازطرتان) دایە، بە صەئد كىلومەترىك دەكەوتە رۇدەھەلاتى (بەرتەلەو).

نعم طومنزەى سولتان ساقىيە بە زورى خەلكى طوند و تىكرای شەبەككىيەكانى دەوروبەر زيارەتى دەكەش و وەكو باوەريك (عقيدە) بە نىمامى (عقلى)شى دەزانن. هەروەها زۆربەى هەترە زورى مەقام و طومنزەكانى ترى شەبەككىيەكان هەتر بەم جۆرە ئەفسانە نايىنيانە هاتوونەتە طوراً، ضونكە تەرم يا طوريان تىدا نىيە، بۆيە بە مەقاميان ناوزەد دەكەش.

10- طەلبىيەك هەتە بە ناوى (طەلى مامەجان) لە نزيك طوندى (كانىنۆى)ى سەر بە شاروۆضكەى (باشىك)ە، شوينەوارىكى دىرزەمانى تىدايە بەناوى (سىدوكانە)، بەقەد تاشە بەردىكى زلەوۆيە بە بەرزى بالآى زەلامىك، برىنييە لە ذوورىكى زور جوان و رىكوئىك.

11- طەراو: كانىيەكە لەنۆو طوندى (تەرچلە) داىە و سەر بە شاروۆضكەى بەرتلەيە، ئاوەكەى بۆنىكى ناخوشى هەتە، خەلكى ئەو دەظفەرە بۇ ضارەسەر كوردنى نەخوشىيەكانى ئىست كەلكى لى وەردەطرن بەتاييەتى بۇ (طەرى) تووشبووئەكە ناوى لى دەبا و لە مالتوە خوى ئىدەشوات.

12- كانى زەرك (كانى زەردك): ئەم كانىيە لە (ضياى زەردك) داىە، بە دوورى ضارەكە رىيەك دەكەوتتە روژناوى (باسخەر)و، سەر بە شاروۆضكەى (بەرتلە)يە، رەنطى ئاوەكە زەردە، بۆيە ئەم ئاوەيان لىناو، بۇ نەخوشى زەردووى سووديان لىوەر طرتووە، تووشبووئەكە لەو آ بەو ئاوە خوى دەشوا، بروايان واىە بەمە ضاك دەبنەو، جا نەك تەنيا شەبەككىيەكان بەلكو هەموو خەلكى دەظفەرەكە بۇ هەمان مەبەست بەكارى دەهينن، هەروەها لە مووسلا و دەوگ و هەولير و سلىمانى و بەغداد و شارەكانى ترى عىراقىشئو، بوى دىن.

ئىشنياز

1- هەولبەريت لە بەشە كوردىيەكانى زانكۆكانى كوردستان و بەغدا لە بابەتى زارناسى باسى شيوەزارى باجەلانى بكريت و نموونە لە بارەى شيوەزارەكەو بەهيندريتەو .

2- نووسىنى نامەى دكتورا و ماستەر لەسەر ئەو شيوەزارانەى كە كەمتر ئاوەريان لىدراوئەتەو، بەتاييەتى شيوەزارى باجەلانى .

3- حكومەتى هەريم بە بى طويدان و طەرانەو بۇ حكومەتى ناوئەد، طرنطى بە شوين و زىدى كورد شەبەكەكان بەدات، بەتاييەتى بە كەردنەوى قوتابخانەى كوردى لە شوينى شەبەك نشينەكان.

4- حكومەتى هەريم هەولبەدات لە بەشە بودجەى هەريم سالانە بريك ئارە بۇ ئاوەدانكەردنەوى شوينى شەبەك نشينەكان تەرخانبكات .

5- هەولبەريت بابەتيك وەك ناساندنى شيوەزارى باجەلانى و كوردى شەبەك لەنۆو تەرتووكى زمان و ئەدەبى كوردى قوناغەكانى خویندنى سەر بە وەزارەتى تەروەدە تەرخانبكريت .

نەنجام

لەم كورنە تويدينەو بە ضەند ئەنجامىك طەيشتووین، كە برىنين لە:

1- هەندى لە لىكۆلەران بە هېض جۆريك نامادەيان بە شيوەزارى باجەلانى نەكردووە .

2- هەندى لە لىكۆلەران شيوەزارى باجەلانىيان وەكو دىالىكنىكى سەربەخۆ لەئەل دىالىكنەكانى ترى زمانى كوردى خستۆتەروو .

3- هه‌ندیکی تر له لیکۆلەران باجەلانییان وەکو شیوەزاریک لهنیو شیوەزارەکانی دیالیکتی طوران خستۆتەروو .

4- شەبەکە لە رووی نەتەقووە کوردن، لە رووی نایینەقووە ئیسلامن، لە رووی مەزھەبەقووە زۆرینەیی شیعیان .

5- زیدی شەبەکە ناوێتی کوردستانی، واتە ئاوازیەکانی شەبەکە دەکۆنە ناو جوهرافیا کوردستانەقووە .

6- حکوومەتی عێراقی بە تەلەیی یەکەم و حکوومەتی هەرمیی کوردستان بە تەلەیی دووێم ناوێتیەکانی جوهرافیا شەبەکیان فەرماوێشکردووە، دیارە نەمەش لەوانەیی بە هۆی نەقووە بی، کە نەوان لە دەقووەی ئیدارەیی حکوومەتی کوردین.

Abstract

Geography of Bajalan Variety known as Shabak variety

Shabak is one of minority related to Kurdish nation , speaking Bajalan variety especially Goran Dialect.

This study is a historic and diactological study about Kurdish Bajalan variety. The study is composed an introduction and two chapters. The first chapter talks about Bajalan variety , and it has two axes . In the first axe , I talk about the geography of Bajalan variety and in the second axes the map of goran dialect . The second chapter is about Shabak variety and it is constituted of three axes : The first section is about Shabak variety , in the second section is allocated to the domicile of Shabak variety and in the third section , talks about the saint of shabak and in the end the conclusion and bibliography are located.

-
- ⁱ - میر شەرەفخانە بدلیسی (2006)، شەرەفنامە - میدووی ماله میرانی کوردستان، و: ماموستا هەزار، ضائی سینیەم، دەقزای ضاا و بلاوکردنەقووە ئاراس، هەتۆلیر، ل 21.
- ⁱⁱ - محەمەد مەردوخی (1991)، میدووی کورد و کوردستان، عەبدولکەتریم محەمەد سەعید، ضائی یەکەم، ضائخانەیی (اسعد)، بەغدا، ل 84.
- ⁱⁱⁱ - محمد امین زکی (1961)، خلاصه تاریخ الكرد و کردستان من اقدم العصور التاريخية حتى الان، محمد علی عونی، الجزء الاول الطبعة الثانية، بغداد، ص 316.
- ^{iv} - محمدي خالاً (1367) (1988)، فەرھەنغی خالاً، جزمی یەکەم، کتابفرۆشی محمدي سەقزی، ضاا اول، ل 26.
- ^v - زبیر بلال اسماعیل (1984)، میدووی زمانی کوردی، و: یوسف رەئوف عەلی، ضائخانەیی (دار الحریة للطباعة)، بەغدا، ل 115 - 116.
- ^{vi} - فوناد حەمە خورشید (1985)، زمانی کوردی - دابەشبوونی جوهرافیا دیالیکتەکانی، و: حەمە کەتریم هەتورامی، ضائخانەیی (افاق العربیة)، بەغدا، ل 40.
- ^{vii} - زبیر بیلال اسماعیل (1984)، میدووی زمانی کوردی، ل 116 - 117.
- ^{viii} - جەمال نەبەز (1976)، زمانی یەکپەرتووی کوردی، یەکیی نەتەقوویی خویندکارانی کورد لە نەقووناً بلاوی کردۆتەقووە، بامبیرط - ئەلمانیا، روژنوا، ل 22 - 23.
- ^{ix} - عیزەدین مستەفا رەسوولاً (د) (1971)، سەرنجاً لە زمانی نەدەبی یەکپەرتووی کوردی، ضائی یەکەم، ضائخانەیی (سلمان الاعظمی)، بەغدا، ل 14 - 19.

- x - عیزەدین مستەفا رەسوولاً (د) (2005)، بۆ زمان، بەریوەتەریتی طشتی ضاڤ و بلاوکردنەو، ضاڤخانەى شطان، سلیمانی، ل 96 - 101.
- xi - طاهر صادق (1969)، رینوووس - ضوئیتی نووسینی کوردی، ضاڤی یەكەم، ضاڤخانەى شیمال، كتر كوك، ل 92.
- xii - كەمال فوناد (د) (1971)، زاراوەكانی زمانی کوردی و زمانی ئەدەبی و نووسینیان، ط. زانیاری، ذ (4)، بەغدا، ل 22 - 24.
- xiii - محەمەد ئەمین هەورامانی (1981)، زاری زمانی کوردی لێ ترازووی بەراورد، ضاڤی یەكەم، بەغدا، ل 68 - 70.
- xiv - صادق بهاء الدین نامیدی، ریزمانا کوردی کرمانجیا نوری و ذیری یا هەتەر کرکی، ضاڤا یەكی، ضاڤخانەى (دار الشون الثقافیة)، بەغدا، ل 1990، ل 25 .
- xv - کامل حسن بصیر (د)، زمانی نەتەراییتی ی کوردی، ضاڤخانەى کۆری زانیاری عیراق، بەغدا، 1984، ل 18.
- xvi - بروانە : 1- فوناد حەمە خورشید (1985)، زمانی کوردی - دابەشبوونی جو طرافیاى دیا لیکتەکانی، و: حەمە کتریم هەورامی، ضاڤخانەى (افاق العربیة)، بەغدا، ل 70 - 74 . 2- فوناد حەمە خورشید (د) (2008)، زمانی کوردی و دیا لیکتەکانی - شیکردنەو تەریتی جو طرافیاى، دەزطای ضاڤ و ئەخشی سەردەم، سلیمانی، ل 65 - 70.
- xvii - هەردقویل کاکتیی (2008)، ئەندی ئیشیان و قسەى نەستەقى شەبەك، ئینستیتوتی كەلتوروری کورد، ضاڤخانەى ئاراس، هەولیر، ل 10- 11.
- xviii - بروانە : أ - هەردقویل کاکتیی (2008)، ئەندی ئیشیان و قسەى نەستەقى شەبەك، ئینستیتوتی كەلتوروری کورد، ضاڤخانەى ئاراس، هەولیر، ل 11- 13. ب - احمد شوكت (2005)، الشبك الكورد المنسبون، وزارة الثقافة، السليمانية، ص 90 - 122 .
- xix - هەردقویل کاکتیی (2008)، ئەندی ئیشیان و قسەى نەستەقى شەبەك، ئینستیتوتی كەلتوروری کورد، ضاڤخانەى ئاراس، هەولیر، ل 13- 17.

سەزضاوەكان

- یەكەم : سەزضاوە کوردییەكان
- 1- جەمال نەبێز (1976)، زمانی یەكطرتووی کوردی، یەكیتی نەتەریتی خویندکارانی کورد لێ نەوروتا بلاوی کردوتەو، بامبیرط - نەلمانیاى رۆژنارا .
- 2- زبیر بلال اسماعیل (1984)، میدووی زمانی کوردی، و: یوسف رەئوف عەلی، ضاڤخانەى (دار الحریة للطباعة)، بەغدا .
- 3- صادق بهاء الدین نامیدی، ریزمانا کوردی کرمانجیا نوری و ذیری یا هەتەر کرکی، ضاڤا یەكی، ضاڤخانەى (دار الشون الثقافیة)، بەغدا، 1990 .
- 4- طاهر صادق (1969)، رینوووس - ضوئیتی نووسینی کوردی، ضاڤی یەكەم، ضاڤخانەى شیمال، كتر كوك .
- 5- عیزەدین مستەفا رەسوولاً (د) (1971)، سەرنجاً لێ زمانی ئەدەبی یەكطرتووی کوردی، ضاڤی یەكەم، ضاڤخانەى (سلمان الاعظمی)، بەغدا .
- 6- عیزەدین مستەفا رەسوولاً (د) (2005)، بۆ زمان، بەریوەتەریتی طشتی ضاڤ و بلاوکردنەو، ضاڤخانەى شطان، سلیمانی .
- 7- فوناد حەمە خورشید (1985)، زمانی کوردی - دابەشبوونی جو طرافیاى دیا لیکتەکانی، و: حەمە کتریم هەورامی، ضاڤخانەى (افاق العربیة)، بەغدا .
- 8- فوناد حەمە خورشید (د) (2008)، زمانی کوردی و دیا لیکتەکانی - شیکردنەو تەریتی جو طرافیاى، دەزطای ضاڤ و ئەخشی سەردەم، سلیمانی .
- 9- کامل حسن بصیر (د)، زمانی نەتەراییتی ی کوردی، ضاڤخانەى کۆری زانیاری عیراق، بەغدا، 1984 .
- 10- كەمال فوناد (د) (1971)، زاراوەكانی زمانی کوردی و زمانی ئەدەبی و نووسینیان، ط. زانیاری، ذ (4)، بەغدا .
- 11- محەمەد مەردوخی (1991)، میدووی کورد و کوردستان، عەبدولکتریم محەمەد سەعید، ضاڤی یەكەم، ضاڤخانەى (اسعد)، بەغدا .
- 12- محەمەد خالاً (1367) (1988)، فەر هەتپی خالاً، جزمی یەكەم، کتابفرۆشی محەمەد سەقزی، ضاڤ اول .
- 13- محەمەد ئەمین هەورامانی (1981)، زاری زمانی کوردی لێ ترازووی بەراورد، ضاڤی یەكەم، بەغدا .
- 14- میر شەرەفخانەى بدلیسی (2006)، شەرەفنامە - میدووی ماله میرانی کوردستان، و: ماموستا هەزار، ضاڤی سببەم، دەزطای ضاڤ و بلاوکردنەو ئاراس، هەولیر .
- 15- هەردقویل کاکتیی (2008)، ئەندی ئیشیان و قسەى نەستەقى شەبەك، ئینستیتوتی كەلتوروری کورد، ضاڤخانەى ئاراس، هەولیر .

دوویم : سەزضاوە عەرەبییەكان

- 16- احمد شوكت (2005)، الشبك الكورد المنسبون، وزارة الثقافة، السليمانية .
- 17- محمد امين زكى (1961)، خلاصة تاريخ الكرد و كردستان من اقدم العصور التاريخية حتى الان، محمد على عوني، الجزء الاول الطبعة الثانية، بغداد .